

Для того щоб почувати себе комфортно у сучасному світі, потрібно перш за все думати про можливий вплив того, що ми створюємо. Потрібно намагатися створити комфортне візуальне середовище, щоб людина не відчувала себе пригніченою, а навпаки, була бадьорою, з хорошим настроєм. Людина повинна бути в гармонії з навколишнім середовищем. На допомогу можуть прийти рекомендації відеоєкології, зокрема колористика міського середовища, біонічний стиль з його природними елементами, мотивами, формами, матеріалами та інші прийоми. Не можливо позбутися всіх негативних факторів, які впливають на нас, проте можна та потрібно намагатися їх знівелювати або вдосконалити, та навіть зробити позитивними.

#### Література:

1. Филин В. А. Автоматия саккад. М.: МЦ «Видеоэкология». изд. Московский Университет, 2001. - 263 с.
2. Филин В. А. «Видеоэкология. Что для глаза хорошо, а что - плохо» М: изд. «Видеоэкология». 2006, (3-е издание) - 512 с.

#### Аннотация

В статье рассказывается о визуальном воздействии архитектурной среды на человека; сведения об области знаний видеоэкологии; приведены примеры негативного влияния визуальной среды и средства улучшения визуального комфорта.

Ключевые слова: видеоэкология, архитектурная среда, визуальный комфорт, человек.

#### Abstract

This paper describes the visual impact on the architectural environment of a person; information about the area videoekolohiyu knowledge; are examples of the negative impact of the visual environment and means of improving visual comfort.

Keywords: videoecology, architectural environment, visual comfort, people.

УДК 726

**І. М. Сергіюк**

*аспірант кафедри архітектури та середовищного дизайну  
Національного університету водного господарства і  
природокористування*

## **ВІЙСЬКОВЕ ХРАМОБУДУВАННЯ ВОЛИНИ ПОЧАТКУ ХХ СТ.: ІСТОРИЧНИЙ ЕКСКУРС І СУЧАСНИЙ СТАН**

Анотація: у статті представлено основні принципи військового храмобудування на Волині на початку ХХ століття: будівництво за типовим

проектом, спорудження кам'яних та дерев'яних, пристосування існуючих приміщень. Описано сучасний стан та використання досліджуваних будівель.

Ключові слова: храм, військові, Волинська губернія.

Розміщення військ у великих кількостях переважно на околицях або майже пустельних регіонах Російської імперії змушувало вище військове керівництво вживати заходів для покращення релігійно-морального виховання армії. Такими заходами передбачалося будівництво військових церков у тих місцях, де військові частини за недостачі або тісноти єпархіальних храмів, не мали можливості слухати богослужіння у недільні і святкові дні.

Прикордонне положення Волинської губернії, де кількість дислокованих військових практично прирівнювалась до кількості населення, та особлива близькість до Австро-Угорської імперії зумовлювали особливу увагу до укріплення православ'я серед населення, а особливо серед військових. Храм фактично був символом утвердження державної влади, що опиралась на армію. Тому його спорудження означало остаточне приєднання території до складу імперії. Питання спорудження церков вирішувалося на найвищому рівні.

Для дислокованих на території Волині солдатів та офіцерів облаштовували православні храми декількома способами (табл. 1):

- пристосовували існуючі будівлі;
- облаштовували окремі приміщення у будівлях казарм;
- будували нові церкви за індивідуальними та типовими проектами.

Нове будівництво було надзвичайно вартісним і потребувало значних фінансових витрат, тому перш за все під церкви переобладнували приміщення в існуючих будівлях казарм. Їх нараховувалося близько 10. У такий спосіб було розміщено церкву на честь Св. Благовірного Великого князя Олександра Невського і Св. Миколи Чудотворця 7-го гусарського Білоруського та 7-го драгунського Кінбурзького полків відповідно у кімнатах на третьому поверсі кам'яної казарми Інженерного відомства на окраїні Володимира-Волинського, що вміщували 150 чоловік.

У Дубно полкова церква Зішестя Св. Духа 41-го Селенгінського піхотного та Покрови Пресвятої Богородиці 11-го уланського Чугуївського полків із 1875 року розташовувалась у колишній круглій бальній залі палацу і могла вмістити до 300 осіб. Приміщення було двосвітне з окремим входом з вулиці та хорами навколо всіх стін. Крім того, у центральному казематі західного фасаду Дубенського форту, розташованого за 7 верств від міста, облаштовано Свято-Успенську церкву Дубенського дисциплінарного батальйону. Вхідний портал оформлено у вигляді арки, у центрі якої дверний проріз і з обох сторін від нього вікна з овальними завершеннями. Церква однокамерна, перекрита на

півциркульним склепінням. Над входом розташовувалися поміст для хорів на консольно винесених балках [1, с. 289].

Табл. 1. Кількісна характеристика військових храмів на території Волині

№ з/п	Типи церков	Дерев'яні		Кам'яні				Загальна кількість
		Місто	приспосовані	новозбудовані	за типовим проектом	новозбудовані	у приміщенні казарм	
1.	Володимир-Волинський			+		+	+	3
2.	Волочиськ			+				1
3.	Дубно					+	+	2
4.	Житомир	+		+			+	3
5.	Ізяслав		+				+	1
6.	Ковель						+	2
7.	Кременець			+	+			2
8.	Луцьк				+		+	2
9.	Новоград-Волинський						+	1
10.	Острог			+				1
11.	Рівне					+	+	2
12.	Старокостянтинів			+				1
Разом:		1	1	6	2	10	1	21

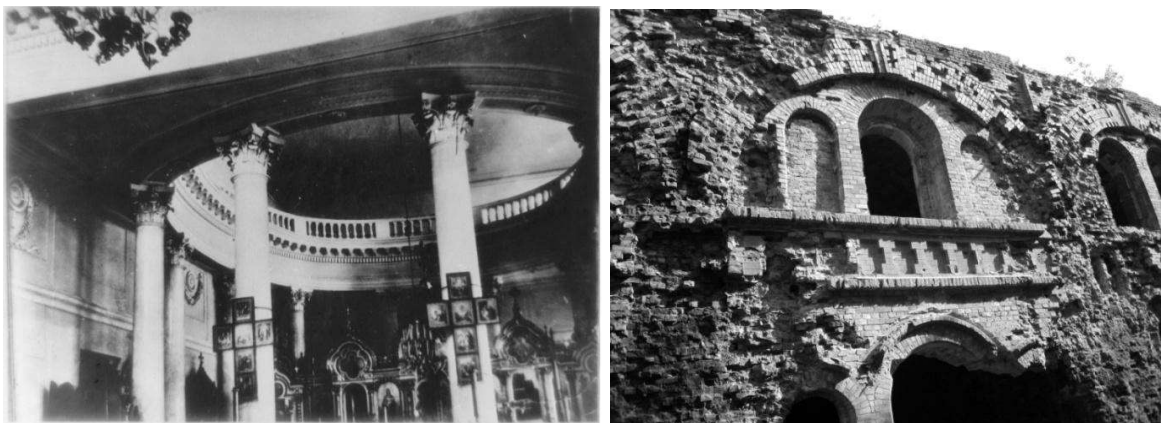


Рис. 1. Військові храми у Дубно: а) бальна зала з іконостасом у замку Любомирських; б) церква у Тараканівському форті (фото автора)

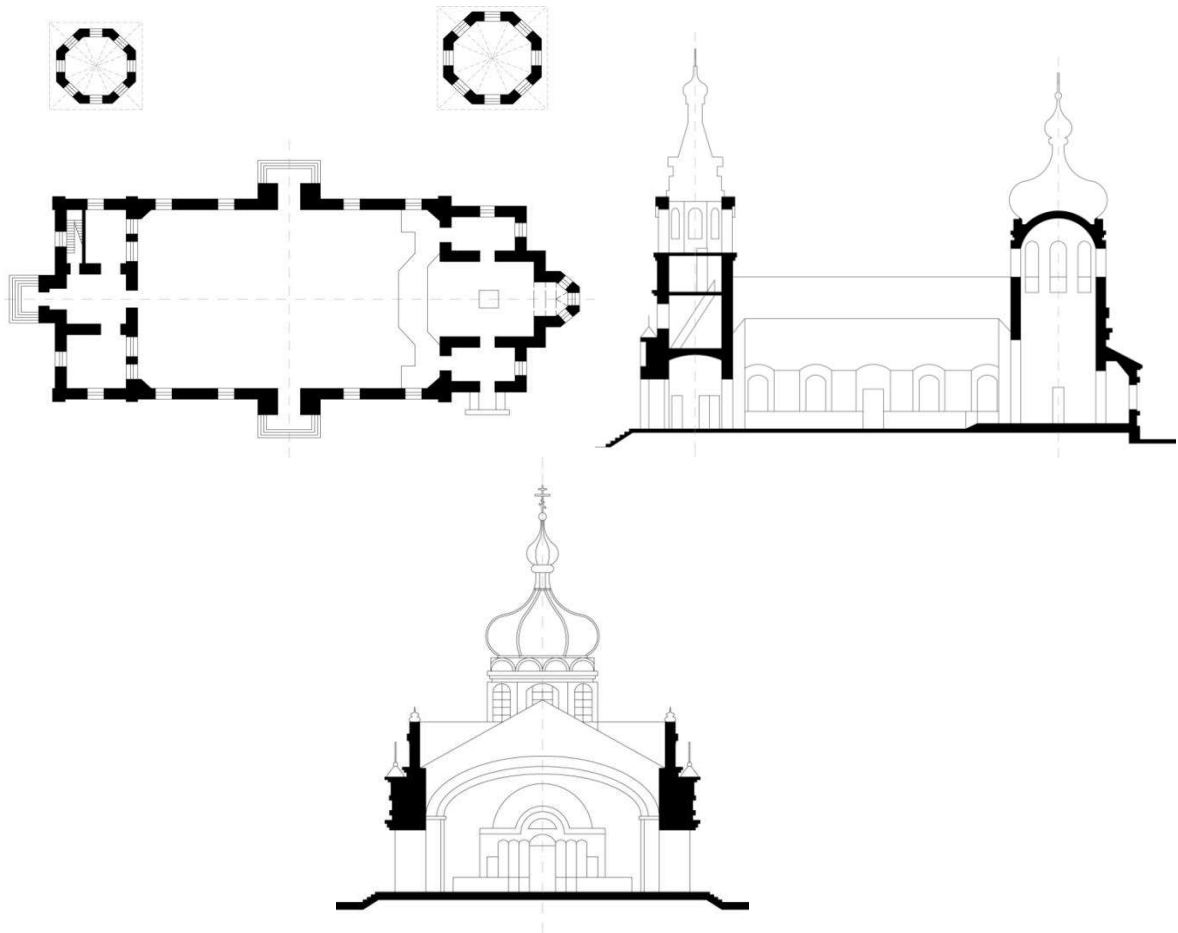
У Житомирі церква 9-го драгунського Казанського полку на честь ікони Казанської Божої Матері розміщена у невеликій кімнаті орієнтовно на 100 чоловік колишнього архієрейського будинку, відведеного під штаб полку.

У Заславі (сучасний Ізяслав) – церква 128-го піхотного Старооскольського полку Св. Миколи Чудотворця облаштована на другому поверсі казарменої будівлі, розташованої на окраїні міста. За розмірами церква невелика.

Похідна церква 11-го гусарського Ізюмського полку Св. Миколи Чудотворця згоріла у 1836 році разом із церковним майном. У 1908 році її перенесли у казармену будівлю на 200 чоловік, де раніше знаходилась навчальна команда.

У Рівному квартирувалось два полки: церква 125-го піхотного Курського полку на честь Св. Василя Великого, Григорія Богослова та Іоанна Златоуста розміщувалась у нижньому поверсі кам'яної казарменої будівлі на окраїні міста, а церква 127-го піхотного Путивльського полку на честь Св. Рівноапостольного Великого князя Володимира знаходилась у прибудованому до казарми приміщенні місткістю 300 чоловік і заглибленому на 5 сходинок нижче рівня підлоги. На верху казарми влаштовано дзвіницю.

У 1900 році військовий міністр О. М. Куропаткін склав доповідну щодо розробки типу військової церкви, місткої і недорогої. Автором проекту виступив архітектор Федір Михайлович Вержбицький – спеціаліст із залізничного та казарменого будівництва. Він поєднав однонавову базиліку в плані з тридільним об'ємом, характерним для православних храмів (шатрова дзвіниця над входом, трапезна і верх з великим світловим барабаном у східній частині). Зовнішнє оздоблення виконано у відкритій цеглі. Цей проект відповідав принципу досягнення максимальної ефективності з мінімальними коштами та продовжував напрям у храмовому будівництві, заснований у першій половині XIX століття російським архітектором Костянтином Андрійовичем Тоном [2].



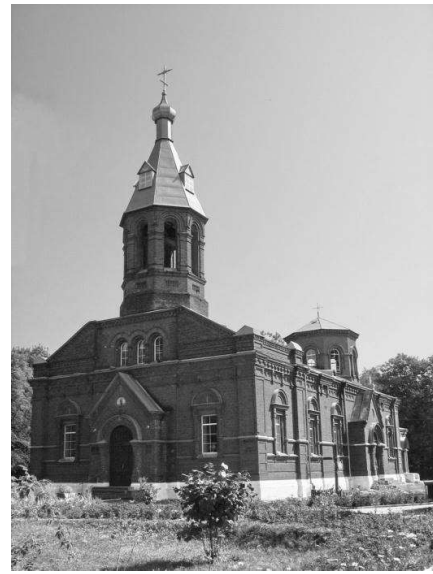
*Рис. 2. Проект типової військової церкви Ф. М. Вержбицького  
(обробка автора)*

Усього за типовим проектом було збудовано близько 60 храмів, з них на території України – 12. У прикордонній Волинській губернії побудовано 7 полкових храмів за проектом типової військової церкви. Серед них – у повітових центрах Володимир-Волинському, Житомирі, Кременці (с. Білокриниця), Острозі, Старокостянтинові, а також Волочиську та Тростянці.

Церква Володимирської ікони Божої Матері у Володимир-Волинському Волинської області збудована для 149-го піхотного Чорноморського полку, який на початку ХХ століття квартирувався в місті. Спорудження храму датується 1908 роком, з 1910 року будівлею користувався 68-й Лейб-піхотний Бородинский Олександра III полк. Станом на той час полковий храм знаходився у 2-х верстах (2,13 км) від центру міста, при дорозі, що веде до міста Ковель [3, с. 226-227].

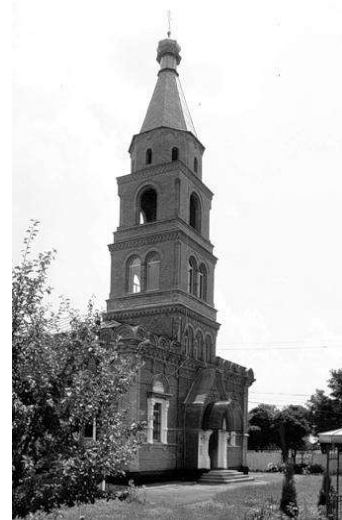
Сьогодні церква, освячена на честь Св. Георгія Переможця, є діючим православним храмом, розташовується у складі діючої військової частини. З півночі та сходу від неї знаходяться казармені будівлі, а із заходу та півдня

проходять автошляхи. За період свого існування практично не перебудовувалась і зберегла первісний зовнішній вигляд.



*Рис. 3. Церква Св. Георгія Переможця в м. Володимир-Волинський:  
а) початок ХХ ст. (ілюстрація Цитович Г.А. Храмы армии и флота);  
б) сучасний вигляд (фото автора)*

Церкву Вознесіння Господнього в місті Старокостянтинів Хмельницької області споруджено у 1907-1909 роках для 45-го піхотного Азовського полку на кошти державної скарбниці за типом військових церков. Полковий храм знаходиться вздовж міської магістралі на території діючої військової частини – колишнього гарнізонного комплексу [3, с. 329-330]. У радянський період церкву було переобладнано під солдатський клуб. На сьогодні її реконструюють та відновлюють: відбудовано дзвіницю храму.



*Рис. 4. Церква Вознесіння в м. Старокостянтинів.  
Сучасний стан (фото автора)*

Церкву Успіня Божої Матері в Житомирі збудовано в 1910 році для 17-го Архангелогородського його Імператорської Високості Великого князя Володимира Олександровича полку на кошти Високої затвердженої комісії з будівництва військових церков. Також у храмі розміщувалась Церква Святих Апостолів Петра і Павла 19-го піхотного Костромського полку. Знаходилася будівля на околиці міста, на земельній ділянці місцевого лазарету. Вміщувала до 700 чоловік [3, с. 312-314].

Храм було розміщено на території теперішнього військового госпіталю ще в 1910 році для духовного виховання розквартированих у Житомирі військових. У 1914 році храм став госпітальним, у 1924 – приходським. У 1930 році святиню передали військовому госпіталю для перебудови під клуб, а настоятеля храму протоієрея Олександра Гаврилюка заарештували і відправили у заслання. На сьогодні, у старій церкві розміщено приймальне відділення госпіталю. Під новий храм виділено спеціальну кімнату. У зв'язку з освяченням нового храму в Житомирі, священнослужителями місцевої єпархії піднімається питання щодо відновлення старої церкви. Але проблема полягає у перенесенні приймального відділення госпіталю в інше приміщення.



*Рис. 5. Приймальне відділення військового госпіталю в м. Житомир (фото з сайту <http://zt4ever.org.ua>)*



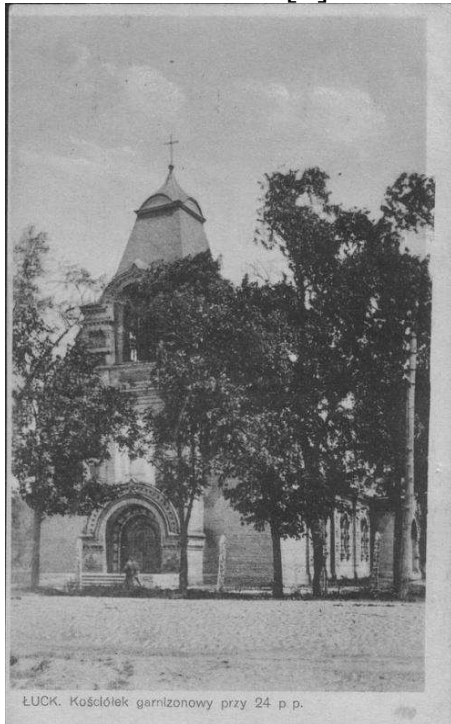
*Рис. 6. Покровська церква в м. Луцьк на поштівці поч. XX ст.*

У Луцьку церква 43-го Охотського піхотного полку Преображення Господнього розташовано на окраїні міста навпроти залізничного вокзалу та закладено 1897 року в пам'ять про приїзд імператора Олександра III з родиною.

Священик К. Максимович так писав про нову церкву у часописі «Волинські єпархіальні відомості»: «Храмъ отъ руки русской, въ древнеправославномъ стилѣ поставленъ среди казармъ для полковъ 2-й бригады, а вмѣстѣ съ тѣмъ онъ стоитъ и на рубежѣ города Луцка, бывшаго

колыбелью православія на Волыни. Могучая русская душа сказалась въ этомъ святомъ дѣлѣ. ...Величіе, благолѣпіе, обиліе воздуха многихъ не только удивляетъ, но изумляетъ въ этомъ храмѣ. Храмъ вмѣщаетъ въ себя около 1000 душъ, каменный-трехпрестольный, съ деревяннымъ куполомъ надъ церковью и тремя каменными куполами надъ колокольней, колокольня въ одной связи съ церковью».

У 1930-х роках вона стала військовим костелом 24 піхотного полку. Проте архітектура храму не відповідала польській латинській релігійній культурі, тому було створено комітет із реконструкції церкви та облаштування її у католицький костел [4].



LUCK. Kościółek garnizonowy przy 24 p.p.

*Рис. 7. Костел 24 піхотного полку на поштівці 1930-х років з Національної бібліотеки Польщі*



KOŚCIÓŁ GARNIZONOWY W LUCKU

Proj. inż. Galezowski

*Рис. 8. Проект перебудови полкової церкви інженера С. Галензовського*

Інженером С. Галензовським створено проект перебудови, що був критично сприйнятий. «Після врахування автором проекту багатьох зауважень споруда набула дивних пропорцій і дисгармонуючої суміші стилів. Головний фасад став нагадувати надмірно витягнутий догори площинний портал з крупними членуваннями – акцентованим середнім входом і допоміжними бічними. Над ним на висоті 36 м здіймалися дві чотиригранні з великими прорізами вежі зі стрункими кількаярусними завершеннями, поставленими під кутом 45 градусів до основних стін нібито для збільшення простору між вежами. Вежі не гармоніювали з формами нижче розташованої частини фасаду» [5].



З початком війни у 1939 році запланованого розширення церкви не відбулося: було знято центральний автентичний купол та добудовано дві високі вежі. Після війни тут зробили військовий клуб і Музей бойової слави. Відновлення храму відбулося в 1992 році.

На сьогодні храм знаходиться серед колишніх казарм та пізнішої житлової забудови на одній з центральних вулиць міста. Головний фасад та купол перебудовані, а основна частина будівлі з деталюванням збереглися.



*Рис. 9. Церква Св. Великомученика Юрія Переможця в м. Луцьк.  
Сучасний вигляд (фото сайту <http://www.volynpost.com>)*

Церква Покрови Пресвятої Богородиці 11-го драгунського Рижського полку розміщується в селі Білокриниця Кременецького району Тернопільської області. Споруджена для полку у 1910 році на державні кошти при нових казармах (при шосе), за типом військових церков [3, с. 326-327].

У 1930-ті роки будівля храму перетворена на католицький гарнізонний костел 12-го полку уланів. Сьогодні – Церква Матері Божої Казанської МП. Станом на 2013 рік будівля реконструюється та перебудовується: ведуться внутрішні роботи, встановлюється барабан і купол.



*Рис. 10. Військовий храм у с. Білокриниця Тернопільської області:  
а) гарнізонний храм поч. ХХ ст.; б) стан у 2000-х роках;  
в) надбудова купола та дзвіниці у 2012-14 рр. (фото автора)*

У Кременці Тернопільської області до 1906 року полкова церква 42-го піхотного Якутського полку тулилась у невеликому казарменому приміщенні. Спорудження нового окремого храму ініціював командир полку полковник М. М. Путилов. Будівля, що розташовувалась біля залізничного вокзалу, була збудована за планом капітана В. Я. Лебединцева у вигляді хреста та розрахована на 800 чоловік. Зведена з цегли з дзвіницею; стіни зовні пофарбовано у коричневий колір, вітвар великий та світлий, іконостас – із соснового дерева прикрашений різьбою, підлога бетонна.



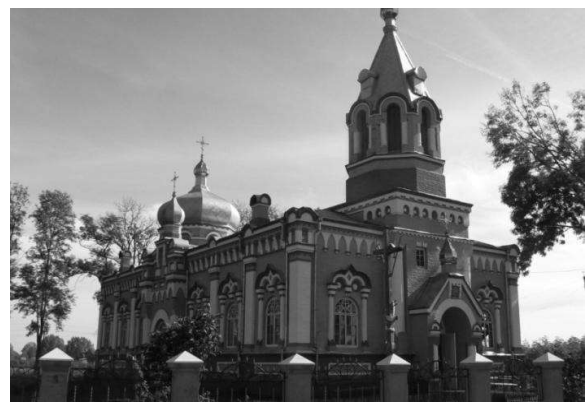
*Рис. 11. Полкова церква в м. Кременець Тернопільської обл.*

Церква Святого Великомученика Георгія Побідоносця 126-го піхотного Рильського полку в м. Острог Рівненської області. Спершу богослужіння проводились у міському соборі. 26 листопада 1906 року для полку було освячено храм, споруджений за типом військових церков на кошти комісії. Знаходиться церква серед казарм полку на околиці міста [3, с. 342-343].

На сьогодні будівлі казарм збереглися і там розміщується Острозький ліцей посиленої фізичної підготовки, а будівля храму була частково зруйнована у 1930-х роках, і пізніше розібрана на будівельні матеріали.



*Рис. 12. Церква Св. Великомученика Георгія Переможця в м. Острог на поштівці (не збереглася)*

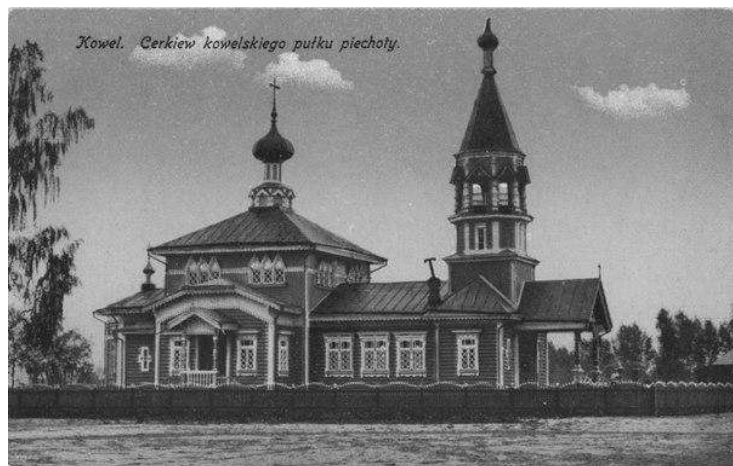


*Рис. 13. Церква Св. Миколая Чудотворця в с. Тростянець Рівненської обл. (фото автора)*

Церква Святого Миколи Чудотворця в селі Тростянець Дубенського району Рівненської області було зведено в 1911 році. У навколишніх селах дислокувалися 18-а і 19-а кінно-артилерійські батареї у складі 11-ї кав. дивізії, штаб 11-ї кавалерійської дивізії /11 АК/ Л.В. де Вітта, управління 1-ї, 2-ї і 4-ї батарей 11-ї артбригади, управління повітового військового начальника, 19-й піхотний Костромський полк у складі 11-ї кавалерійської дивізії, військовий продовольчий магазин, 4-а Донська козака бригада. На сьогодні – це діючий православний храм Київського Патріархату [6]. У 2000-х роках було здійснено реставрацію внутрішніх розписів церкви, пофарбовано екстер'єри.

Церква Успіня Божої Матері в місті Волочиськ Хмельницької області 12-го драгунського Стародубського полку розміщено за 1,5 версти (1,6 км) від станції Волочиськ Південно-західної залізничної дороги, серед казармених будівель полку. Храм споруджено в 1908 році за затвердженим типом військових церков і освячений 9 жовтня того ж року [3, с. 332-333]. У 1930-х роках полкова церква у Волочиську була зруйнована.

У Ковелі Волинської області полковим храмом 67-го піхотного Тарутинського полку Св. Апостола Фоми була церква споруджена 1904 року на міській площі для дислокованого у той час 193-го піхотного резервного Ковельського полку. Сама будівля є дерев'яною у формі хреста з дерев'яною дзвіницею місткістю 500 чоловік. Зовні і всередині її було пофарбовано олійними фарбами. Пізніше через віддаленість цього храму від казарм, у їх районі одну з їдалень було облаштовано також під церкву.



*Рис. 14. Дерев'яна церква піхотного полку в м. Ковель Волинської обл. на поштівці*

Із 21 військового храму, збудованого або обладнаного для військових Волинської губернії на початку ХХ століття, до сьогодні збереглося близько 10, а діючими є лише 5. На жаль, час, політичні ідеології та люди знищили решту церков, що значно зменшило можливість детальнішого дослідження такого

типу культових будівель. Адаже специфіка їх призначення (саме для військових) визначала їх планувальну та конструктивну структуру, а особливо стилістичні вирішення фасадів та інтер'єрів, що здійснили вагомий вплив на формування міської забудови. Саме тому важливим є зберегти унікальні споруди військової та сакральної архітектури кінця XIX – початку XX століття.

#### Література:

1. Сергіюк І. М. Архітектура Дубенського (Тараканівського) форту / Старий Луцьк: Науково-інформаційний збірник. Вип. IV. – Луцьк, 2010. – С. 286-296.
2. Василенко А., Василенко Н. Образец полковой церкви / Православный Санкт-Петербург. – № 28. – 1994.
3. Цитович Г. А. Храмы армии и флота. Историко-статистическое описание. – Пятигорск: Типо-литография б. А. П. Нагорова. – 1913.
4. Колосок Б. Бригадна церква в Луцьку. – ПСМВ, 2001. – Т. 8. – С. 141-142.
5. Колосок Б. В. Православні святині Луцька / Б. В. Колосок. – К.: Техніка, 2003. – 296 с.: ілюстр. – (Національні святині України).
6. Парамонов А., Левченко А. История Чугуевского полка. – Харьков, 2008. – С. 12.

#### Аннотация

В статье представлены главные принципы военного храмостроения на Волыни в начале XX века: строительство по типичным проектам, каменные и деревянные сооружения, приспособление существующих помещений. Описаны современное состояние и использование исследованных зданий.

Ключевые слова: храм, военные, Волынская губерния.

#### Annotation

The paper presents the basic principles of military church building in Volyn in the early twentieth century: construction of the standard design, construction of stone and wood, an adaptation of existing buildings. Describes the current state and use of the studied buildings.

Keywords: church, militaries, Volyn region.